

Tendència de fons o tàctica partidista

El canvi generacional i el gir ideològic del nacionalisme

Per ORIOL BARTOMEUS

Professor de Ciència Política a la UAB

RESUM

Els elements principals que configuren l'escenari polític català han viscut una transformació important en els últims deu anys. D'aquests, la tendència creixent de l'opció independentista ha fet virar el sistema de partits. Així, CDC ha adoptat un perfil netament independentista. Aquest canvi no obeeix només a la modificació de la conjuntura sinó a una adaptació de fons, que busca captar el suport de les generacions més joves.

Paraules clau: canvi estratègic, Catalunya, CDC, envelliment, relleu generacional, independentisme

RESUMEN

Los elementos principales que configuran el escenario político catalán han vivido una transformación importante en los últimos diez años. De entre ellos, la tendencia creciente de la opción independentista ha hecho girar el sistema de partidos. Así, CDC ha adoptado un perfil netamente independentista. Este cambio no obedece sólo a la modificación de la coyuntura sino a una adaptación de fondo, que busca captar el apoyo de las generaciones más jóvenes.

Palabras clave: cambio estratégico, Cataluña, CDC, envejecimiento, relevo generacional, independentismo

ABSTRACT

The main elements that make up the Catalan political landscape has undergone a major transformation over the past ten years. Among them, the growing trend of the independence option has turned up side down the party system. Thus, CDC has adopted a distinctly separatist profile. This change is due not only to changing the situation but an adaptation fund, which seeks to capture the support of the younger generation.

Keywords: strategic change, CDC, ageing, generational, Catalan independence

1. L'evolució de la preferència per la independència

Tradicionalment, l'electorat català s'ha mostrat majoritàriament favorable a una relació entre Catalunya i Espanya de tipus autonòmic. La sèrie d'enquestes de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials, iniciada el 1991, mostren una clara preferència majoritària per la solució autonòmica, quan es requereix als electors quina creuen que hauria de ser la relació entre Catalunya i Espanya.

Al llarg dels anys noranta, entre el 40 i el 50% dels enquestats assenyalava la relació autonòmica com la preferida. Preferència que depassa el 50% entre 1996 i 2002, coincidint amb el govern del PP. Al llarg d'aquest període, la preferència per la independència agrupa menys del 20% de les diferents mostres, un nivell similar als que diuen preferir una solució de tipus federal o regional.

Durant la primera dècada del segle els equilibris assenyalats més amunt es mantenen, amb només dos elements de canvi. Un, clarament lligat a la conjuntura, és l'ascens de l'opció federalista i l'afebliment de l'autonòmica en els anys 2003 i 2004, coincidint amb els primers anys del govern d'esquerres a la Generalitat i els inicis de la discussió estatutària. El 2005 es recuperen els nivells previs al 2003, de manera que es reconfigura un escenari de clar avantatge de l'opció autonòmica, nítidament per damunt del 50% (i que frega el 60% en el sondeig de 2007).

L'altre element de canvi, aquest no conjuntural sinó de tipus netament estructural, és el descens continuat durant aquest període de l'opció regional. Si el 1991 els partidaris que Catalunya fos una regió d'Espanya eren el 16% del a mostra, l'any 2010 en són un 6,7%. Aquest afebliment té molt a veure amb la naturalesa d'aquest grup, format principalment per electors d'edat avançada, majoritàriament castellanoparlants i molts dels quals han nascuts fora de Catalunya. Aquest és un segment que ha anat desapareixent de forma gradual del cens electoral, principalment per causes naturals (defuncions), i que no ha estat reemplaçat per un contingent de naturalesa similar, bàsicament perquè fa anys que el flux cap a Catalunya de persones nascudes a la resta d'Espanya ha disminuït fins a magnituds molt minses.

Així doncs, més enllà d'aquests dos elements a considerar, el perfil de l'electorat català pel que fa a la preferència de relació entre Catalunya i Espanya s'havia mantingut inalterat en els seus paràmetres principals durant vint anys: una clara majoria autonomista, entre un 15 i un 20% que deien preferir l'opció federal o la independentista i un percentatge menor i declinant que optava per la regió.

El 2010 aquest equilibri estable canvia de forma evident. La sèrie d'enquestes realitzada pel Centre d'Estudis d'Opinió recull un salt significatiu de la preferència per la independència entre el febrer i el juliol d'aquell any, coincidint de manera exacta amb la sentència del Tribunal Constitucional sobre la reforma estatutària catalana, referendada per l'electorat quatre anys abans.

Certament, durant l'any 2009 es percep un clar increment de l'opció independentista en totes les sèries demoscòpiques, que coincideix amb el llarg procés de discussió sobre la constitucionalitat del nou estatut de Catalunya. En les sèries tant de l'ICPS com del CEO, la preferència per la independència escala fins al 22% l'octubre/novembre de 2009 i és a partir d'aquell moment que pren embranzida. El novembre de 2011 l'opció per la independència frega el 30% al sondeig de l'ICPS i se situa en el 28% al baròmetre del CEO d'aquell mateix període.

En el tombant de la primera dècada del segle, entre 2009 i 2011, és a dir entre l'any anterior al pronunciament del Constitucional i l'any posterior, la preferència per una Catalunya independent creix 7,4 punts a la sèrie de l'ICPS. Però el que és més important, l'opció autonòmica cau més de 10 punts, bo i situant-se en un mínim 35%, exactament el percentatge registrat el 2003 i 2004. La diferència respecte d'aquell període concret és que el descens de la preferència per l'autonomia no el compensa un augment de l'opció federal sinó un increment de l'opció per la independència. L'escenari s'ha modificat sensiblement.

En anys posteriors el fenomen iniciat el 2009 no s'apaivaga sinó tot el contrari, es reforça. El 2012 l'opció independentista se situa com la preferència majoritària de l'electorat català, superant per primera vegada la preferència per l'estat autonòmic, que continua caient. Entre els anys que van de 2009 a 2012, la preferència per la solució autonòmica perd casi vint punts, pràcticament els mateixos que guanya la preferència per una Catalunya independent.

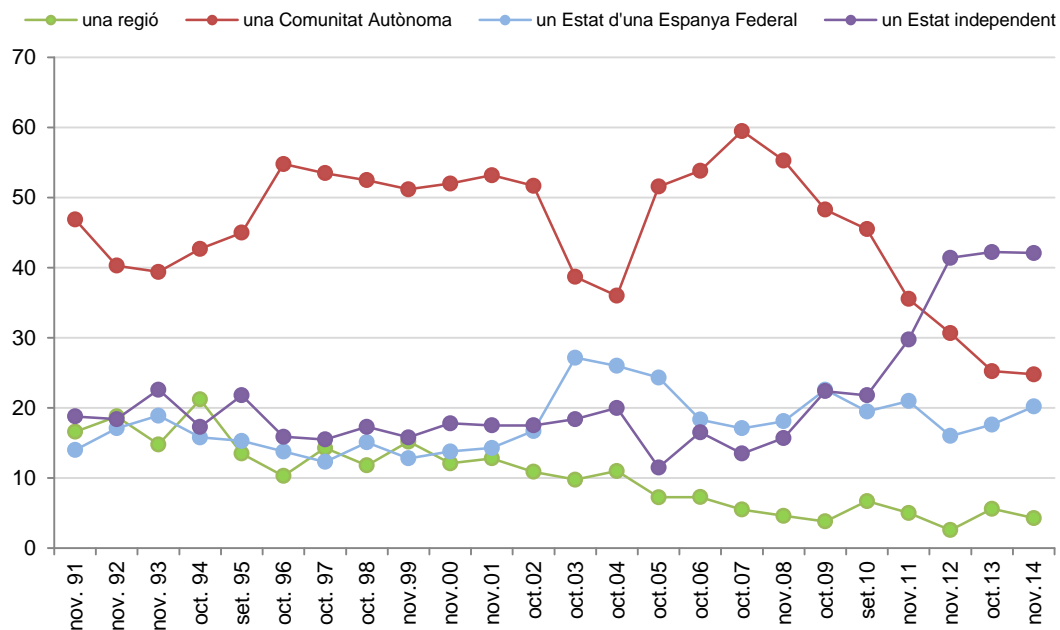
Dos elements principals expliquen aquest canvi fonamental, més enllà del context de crisi econòmica, que també hi influeix. D'una banda, la resolució de la llarga discussió al voltant de l'estatut a mitjans de 2010, que dona un primer impuls a la causa independentista. El segon element és el canvi de posició de CiU envers la qüestió. L'efecte dels dos elements és evident a les enquestes del CEO, que recullen trimestre rere trimestre l'evolució de les preferències dels electors. Entre juliol de 2009 i juny de 2012, l'opció independentista creix quinze punts (del 19 al 34%). Es tracta d'un increment sostingut, continuat trimestre rere trimestre. Entre el juny i el novembre de 2012, el període preelectoral dels comicis al Parlament, la preferència per la independència creix deu punts en només cinc

mesos. Això es deu al fet que CiU modifica la seva posició tradicional del nacionalisme a l'independentisme. Aquest canvi en la coalició provoca que la major part dels seus electors i simpatitzants també facin el mateix camí. D'aquí la magnitud del canvi en un temps tan breu.

Gràfic 1

Respecte a l'Estat Espanyol, vostè creu que Catalunya hauria de ser...

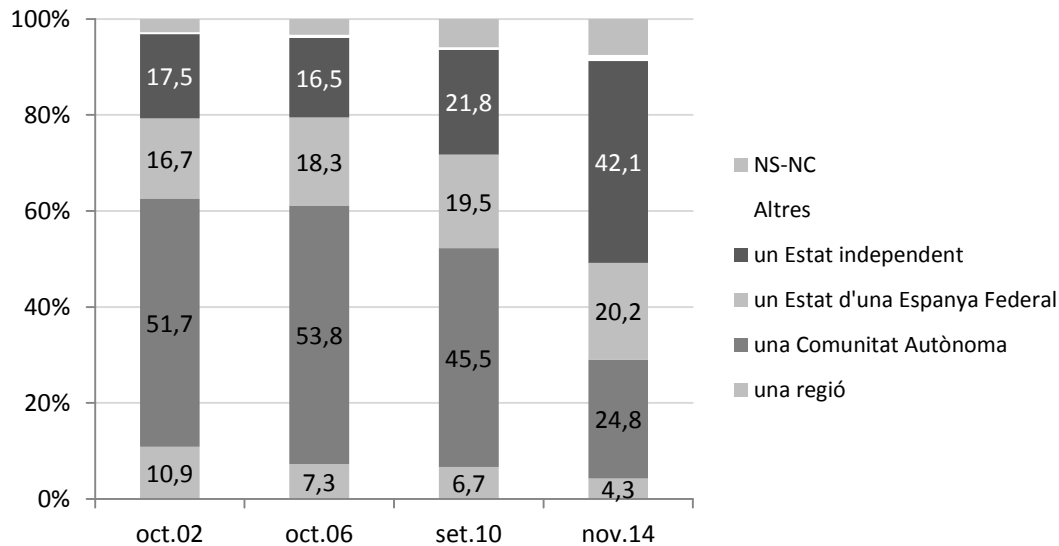
Sondeigs ICPS, 1991-2014

Gràfic 2

Respecte a l'Estat Espanyol, vostè creu que Catalunya hauria de ser...

Sondeigs ICPS, 2002-2006-2010-2014

2. L'opció independentista: una qüestió generacional

La preferència per la independència com a “solució” a les relacions entre Catalunya i Espanya ha tingut sempre un biaix juvenil. Tant pel seu caràcter trencador com per la composició majoritària dels votants dels partits que hi donaven suport (ERC al llarg dels noranta, principalment), s'ha considerat l'opció independentista com una proposta principalment protagonitzada pels electors més joves. Aquesta consideració ha portat implícita la idea que la independència era “cosa de joves”, de manera que la preferència per ella s'anava esvaïnt a mesura que els seus defensors creixien i s'incorporaven a la societat. En aquest sentit, l'independentisme seria entès com un fenomen lligat al cicle vital dels electors.

Aquest idea, postulada més des del mitjans que des de l'acadèmia, es basava en la constatació de les dades i, per tant, tenia certa lògica. Ara bé, aquesta afirmació del caràcter “juvenil” de l'aposta independentista s'esvaeix a mesura que s'allarguen les sèries demoscòpiques i és possible observar l'envelliment de les cohorts.

Així, l'aparició dels nascuts en democràcia en el cens electoral a partir de 1994 fa evident la predilecció per l'opció independentista, que ja havia mostrat la co-

hort precedent, formada pels nascuts entre 1961² i 1975 (els protagonistes del *baby boom* espanyol). L’opció independentista entre aquests últims se situa al voltant del 25% als primers cinc anys des de la dècada dels noranta, clarament per damunt de les cohort anteriors. Ara bé, l’aparició dels “fills de la democràcia” deixa enrere l’independentisme dels *babyboomers*. Entre els nascuts després de 1975, l’opció independentista arriba a passar el 40%.

Però el més significatiu és que el perfil més procliu a la independència de les noves cohorts no es mitiga amb l’edat, sinó que es manté a grans trets al llarg de la sèrie demoscòpica que abasta més de vint anys, i que per tant permet observar les cohorts en diferents estadis del seu procés vital. D’aquesta manera, la predilecció per la independència entre els *babyboomers* es manté estable fins a setze anys després de la seva primera aparició en el cens (2010), i el mateix pot dir-se de la “generació de la democràcia” (que el 2010 ja tenien entre trenta-cinc i cinquanta anys).

Però el més important per entendre l’efecte del relleu generacional és que es mantenen les diferències respecte de les cohorts que les van precedir i entre les dues cohorts més noves. És a dir, que malgrat el pas de les conjuntures¹ i l’envelliment de les pròpies cohorts, aquestes mantenen un perfil singular que en diferencia una d’altres, tal i com postulen els teòrics de les generacions².

Així, si considerem els quinze primers anys de la sèrie demoscòpic de l’ICPS, de 1991 a 2006, observem que la mitjana de la preferència per la independència és clarament diferent entre les dues cohorts més antigues (aquells nascuts abans de 1940 i els nascuts des d’aquell anys fins a 1960) i les dues posteriors, i fins i tot entre aquestes dues. Així, les dues primeres cohorts mostren una mitjana aritmètica de suport a la independència del 15% al llarg del període, per un 20% entre els *babyboomers* i un 25% entre els “fills de la democràcia”.

Certament, entre aquets últims pesen els primers anys, on el grup es compon exclusivament d’electors de menys de vint anys. Però fins i tot exclouent aquests dos primers anys, la mitjana del període segueix estant per damunt de les mitjanes de les cohorts precedents.

¹ Sembla clar que l’any 2006 és especial, probablement pel context electoral en què es realitza el sondeig, un fet similar al del període 2003-04.

² D’entre aquests, el més rellevant per ser el primer que postula una teoria científica moderna sobre la qüestió és Karl Mannheim, en la seva obra: *Das Problem der Generationen* [1928].

Les dades posen en evidència, doncs, que el relleu generacional és favorable a la preferència per la independència, ja que cada nova cohort que accedeix al sufragi n'és més procliu. Però el més interessant en aquest cas és que el moviment constant de les generacions acaba afectant el conjunt de l'opinió. Aquest moviment es produeix de la següent manera: les cohorts més antigues, que en el seu conjunt tenen un perfil menys favorable a l'opció independentista, van minvant en el seu nombre a mesura que s'acosten a l'edat de defunció. Aquesta pèrdua de pes de les generacions antigues es veu substituït per l'augment del pes de les generacions més joves, que tendeixen a tenir un perfil més independentista. El resultat d'aquest moviment constant (del relleu d'unes generacions per unes altres) és l'increment gradual de les preferències per la independència en el conjunt del cos electoral.

D'aquesta manera, en el període que observàvem abans, entre 1991 i 2006, el pes de cadascuna de les cohorts ha variat de forma clara. Així, el primer any considerat, tres quartes parts dels electors enquestats havien nascut abans de 1960. En canvi, el 2006 aquests representaven només el 46% del total, és a dir que la majoria havien nascut després de 1960. El canvi és especialment significatiu per la generació de la guerra (els nascuts abans de 1941), que passen de ser el 38% del cens a només el 18%. La causa sembla evident: el 1991 aquests electors tenen més de cinquanta anys, mentre que el 2006 en tenen més de seixanta-cinc. A l'altre extrem se situen els nascuts a partir de l'establiment de la democràcia, que el 1991 encara no tenen edat per votar i per tant no apareixen al cens, mentre que el 2006 ja en són el 23%.

L'augment del suport a la independència durant aquest període sembla tenir clarament un biaix generacional.

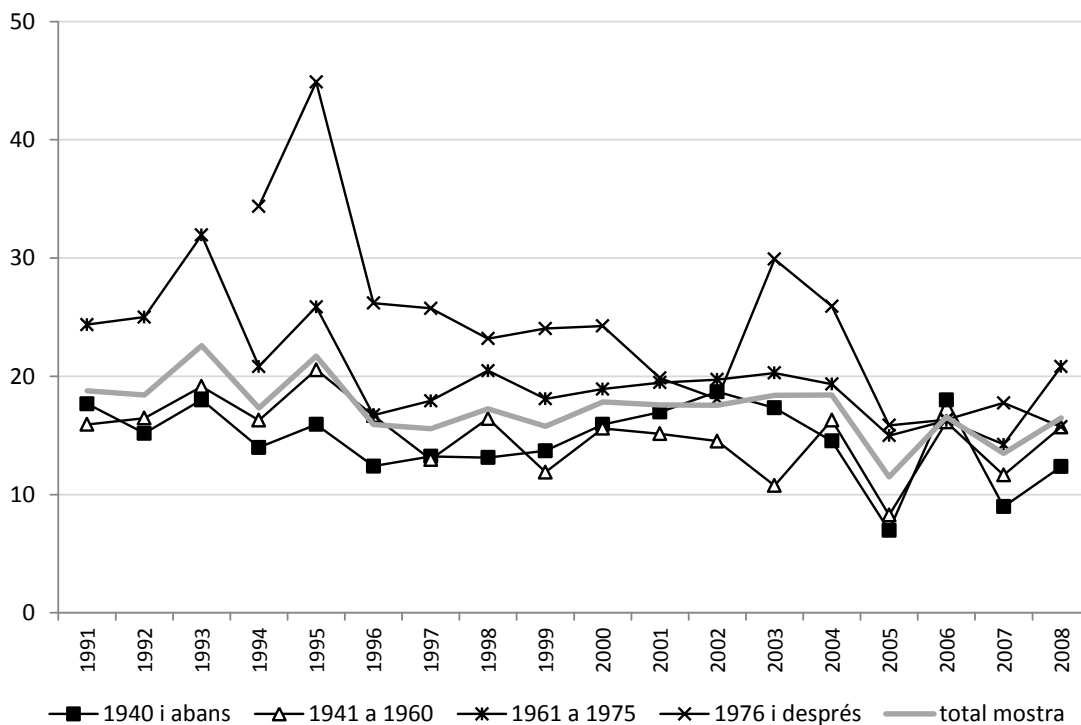
1. El canvi estratègic de CDC

L'any 2011 es fa evident l'efecte combinat del relleu generacional i de la sentència del Tribunal Constitucional sobre l'estatut català. El resultat és que l'augment de la preferència per l'opció independentista s'accelera, com hem assenyalat al principi. Si en els vint anys que transcorren entre 1991 i 2010 la preferència per la independència creix un 3%, en creix vuit en només un any, entre 2010 i 2011.

Les repercussions electoral d'aquest canvi no triguen massa a fer-se sentir. En unes eleccions avançades dos anys i a rebuf de la manifestació pro-

independència de la Diada d'aquell any, CiU pateix un fort retrocés el 2012, alhora que ERC i les CUP, amb una proposta més clarament independentista avancen posicions. La configuració tradicional de l'espai nacionalista queda seriosament trastocada. El pes de CiU en aquest segment passa del 80 al 60%.

Gràfic 3

Preferència per la independència segons cohorts. Sondeigs ICPS 1991-2008

Les raons del retrocés de CiU són diverses i no totes tenen una explicació "catalana". Per posar només un exemple, sembla evident que CiU pateix la reacció d'un moviment de protesta contra els partits que tradicionalment han ocupat funcions de govern, que s'estén no només a Espanya sinó a tota Europa des de l'esclat de la crisi financera el 2008, però que a Espanya té un clar disparador en el moviment del 15-M nascut poc dies abans de les eleccions municipals de 2011. Aquesta tendència contra les forces que representen l'establishment és el que també explicaria en part el transvasament de suport des del PP a C's en l'espai de l'espanyolisme en aquestes eleccions al Parlament de 2012.

Així doncs, malgrat que les raons de l’evolució electoral negativa de CiU poden ser diverses, sembla evident que la deriva independentista d’una part considerable de l’espai nacionalista juga un paper rellevant en el resultat de 2012. Aquesta deriva, fruit dels dos processos que havíem assenyalat anteriorment (el relleu generacional i la sentència contra l’Estatut), s’afegeix a un element a considerar: l’envelliment progressiu de l’electorat de CiU, que l’obliga a obrir-se a noves incorporacions, que forçosament seran més joves, i per tant més proclius a la independència.

L’electorat de CiU, segons les dades de la sèrie demoscòpica de l’ICPS, no ha deixat d’envellir des dels anys noranta. Aquest envelliment ha estat més fort que el del conjunt de l’electorat català. Si el conjunt dels electors ha envellit una mitjana de tres anys de 1991 a 2014, el grup dels que declaren haver votat CiU a les eleccions autonòmiques que s’han realitzat al llarg d’aquest període ho ha fet en vuit anys. D’aquí que la mitjana d’edat dels votants de CiU s’hagi separat de la mitjana del conjunt de l’electorat en cinc anys durant els últims vint-i-tres.

Vist des de la perspectiva generacional, CiU és un partit marcadament “vell”. Les seves bases de suport es troben en les cohorts nascudes abans de 1961, on el vot a CiU supera el 30%. En canvi, entre els *babyboomers* i sobretot entre els nascuts després de 1975, el suport a CiU és significativament més tímid. Entre els primers només el 20% declara ser votant de la federació nacionalista, xifra que baixa fins a l’11% entre els segons. D’aquí l’envelliment progressiu del seu electorat.

El perfil del vot a CiU contrasta amb el que mostra ERC. Els republicans fonamenten el seu vot sobre el suport de les cohorts més joves, mentre que la penetració entre els nascuts abans de 1961 és molt menor. Això fa que el vot a ERC tingui unes perspectives positives a llarg termini si mantenen els seus suports constants, pel simple fet que les cohorts noves augmentaran el seu pes sobre el conjunt de l’electorat a mesura que les més velles vagin desapareixent. Precisament, a CiU li succeeix el contrari: a mesura que les cohorts més grans assoleixen el límit d’edat, van perdent efectius i el suport en conjunt se’n ressent.

Per posar un exemple, el 40% del suport entre els nascuts abans de 1940 significava el 1995 un 13% de tot el cens electoral, però quinze anys més tard el mateix percentatge entre el mateix grup només representava el 7% de tot el cens. Per tant, a mesura que passen els anys es més i més evident per a CiU que necessita rejuvenir els seus suports si no vol perdre la posició preeminent que ha tingut tradicionalment en l’escenari polític català.

D'aquí que, després de l'experiència negativa de les eleccions al Parlament de 2012, els dirigents de CiU emprenguin un gir estratègic cap a postulats independentistes, amb l'objectiu d'apropar-se a unes noves generacions que són en conjunt més proclius a l'opció per la independència, com ja hem vist més amunt. Evidentment, que aquesta no és l'única raó que mou les elits de CiU i que n'hi hauria d'altres, com ha apuntat Astrid Barrio en treballs valuosíssims³, però sembla fora de tot dubte que l'interès per eixamplar les bases de suport a les generacions més joves, que tradicionalment han optat per apostes més clarament independentistes, és un dels elements en què es va basar el canvi estratègic de CiU, o com a mínim, de CDC.

El moviment de CiU té efectes ben visibles sobre l'electorat, i no en el sentit d'aconseguir augmentar la penetració de la federació entre les cohorts noves. Precisament el que provoca el gir de CiU és la transformació de les seves bases de suport, que des d'aquell moment es mostren majoritàriament partidàries de la independència, cosa que abans de 2012 no passava.

Com apuntàvem més amunt, en només un any, de 2011 a 2012, la preferència per la independència creix tant com en els tres anys anteriors, i de les cohorts identificades allà on creix més l'opció independentista és entre els nascuts abans de 1940, precisament el grup on CiU gaudeix de més suport electoral. En només un any, el suport a la solució independentista en aquesta cohort passa del 23 al 43%.

10

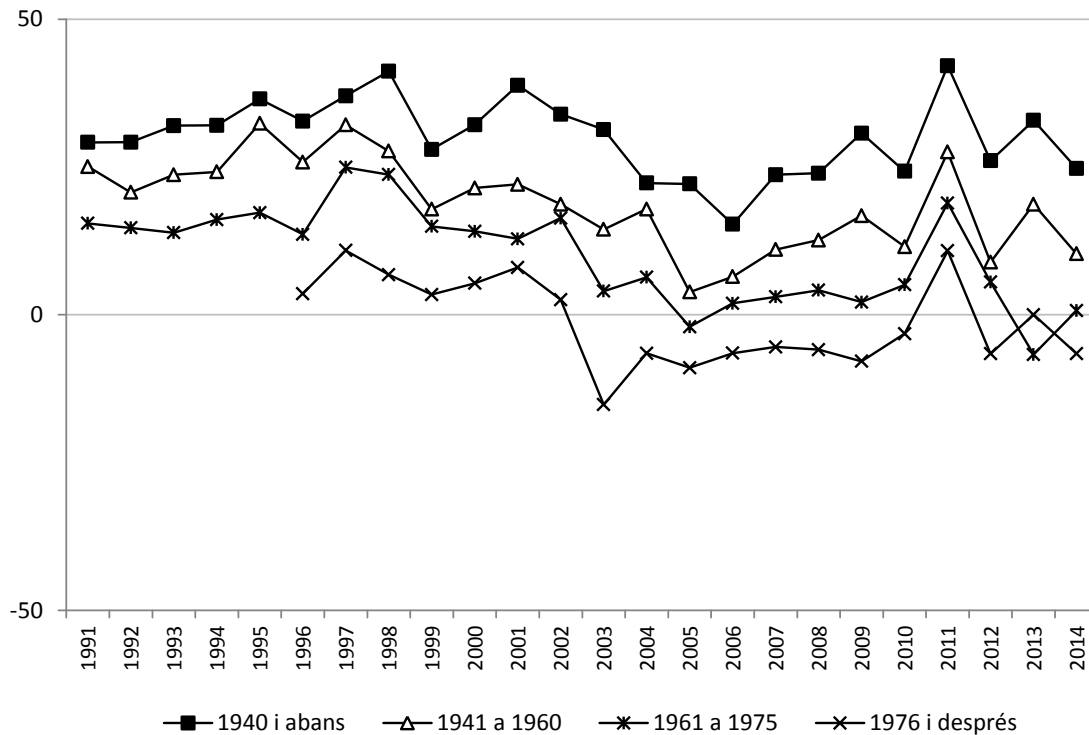
Ara bé, més enllà de fer créixer la preferència per la independència entre el seu electorat tradicional, el moviment de CiU no sembla haver-li garantit una major penetració entre els electors nascuts després de 1960. En els dos sondeigs de l'ICPS realitzats després de les eleccions de 2012, se segueix apreciament un clar biaix generacional en el suport als nacionalistes, que provoca que l'avantatge sobre ERC del que gaudeixen entre els nascuts abans de 1961 s'esvaeixi entre els nascuts després d'aquest any, tal i com passava abans del gir cap a posicions independentistes.

Aquesta idea es corrobora si s'observen els resultats de les enquestes publicades després de les eleccions de 2012 a diversos mitjans. En totes elles, llevat d'una, l'estimació de resultat de CiU per unes hipotètiques properes eleccions és inferior al percentatge de vot aconseguit el 2012, el que pot donar una idea que l'estratègia no ha assolit l'objectiu plantejat.

³ Barrio, A. (2014)

Gràfic 4

Diferència en el record de vot de CiU i ERC segons cohorts. Sondeigs ICPS 1991-2014

2. El gir independentista de CDC: adaptació al medi

Els partits polítics, com qualsevol col·lectiu humà que persegueixi uns objectius més o menys concrets, s'adapten al medi en el qual desenvolupen la seva activitat. Aquesta constant adaptació a un medi que és essencialment canviant és la que explica en bona mesura les transformacions dels partits al llarg de la seva existència, des de les formacions de quadres aptes per actuar en un sistema de sufragi censitari fins als partits anomenats *catch all* o al procés de "cartelització" definit per Katz i Mair⁴.

⁴ Katz, R. & Mair, P. (1995): pp. 5-31

En termes generacionals, Mannheim⁵ descriu que tots els moviments associats a un moment històric també dibuixen una seqüència similar: un primer moment de consolidació, una fase d'estabilitat i un tram final de decadència, a mesura que van sent substituïts per nous moviments (generacions) que assoleixen en aquell instant la seva fase de maduració. Davant d'una perspectiva de decadència és normal que les organitzacions adoptin estratègies d'adaptació a la nova conjuntura per poder allargar el seu predomini, o retornar a la fase d'estabilitat.

El canvi estratègic de CiU els darrers anys pot entendre's com un intent d'adaptar-se a un medi que ja no li és tan propici com en el passat. No és un cas especial. Arreu observem la mateixa tendència en els partits que han dominat l'escena política en les últimes dècades, i en bona part d'aquests s'observen els mateixos intents d'adaptació a la nova realitat que ha fet CiU.

Fins i tot si tenim en compte l'element de relleu en la cúpula de la formació (en el cas concreta de CDC) de les figures més lligades als governs Pujol per part d'una nova generació de dirigents que no han participat activament en la transició democràtica i que tenen una posició més procliu a les tesis independentistes, tal i com assenyala Barrio⁶, estem davant d'un procés d'adaptació de clar perfil generacional, que lliga amb el relleu del mateix tipus que pateix l'espai polític sobre el que CiU havia fonamentat el seu predomini.

Els processos d'adaptació al medi tenen una contrapartida que és que el propi procés acaba adaptant el medi, en un moviment de retroalimentació. En aquest cas concret, l'adopció dels postulats independentistes per part de CiU després de les eleccions de 2012, que busca aproximar-se a unes noves cohorts més proclius a l'opció per la independència, provoca que les seves bases tradicionals de vot (els electors nascuts a Catalunya abans de 1961) també segueixin el mateix camí i adoptin la preferència per la independència com a element polític distintiu, que abans de 2012 era minoritària en aquest segment d'electors.

Ara bé, observant les dades demoscòpiques dels anys compresos entre les eleccions de 2012 i les del passat 27 de setembre, s'intueix que l'adaptació al medi per part de CiU ha estat clarament més efectiva en la transformació del propi medi (l'independentisme s'ha fet amplament majoritari en les cohort velles) que en l'aproximació de la pròpia CiU al nou medi que pretenia conquerir. Així doncs, el perfil netament envellit de l'electorat de CiU abans de 2012 es manté en els

⁵ Mannheim, K. [1993]

⁶ Barrio, A. [2014]

sondeigs de l’ICPS de 2013 i 2014, sense que s’apreciï una modificació significativa dels equilibris entre les cohorts⁷.

Aquest factor podria explicar en alguna mesura l’opció de confegir una candidatura conjunta amb ERC i de trencar l’aliança històrica amb Unió Democràtica. No diem que sigui l’únic element que expliqui la creació de Junts pel Sí per presentar-se a la convocatòria avançada de les eleccions el 2015, però és probable que part de la nova estratègia d’aliances de CDC (o fins i tot l’aposta per la dissolució del partit) s’expliqui per la incapacitat de l’antiga CiU en superar el perfil envellit del seu suport, malgrat el gir vers l’independentisme de 2012.

Referències

Barrio, Astrid (2014), “Convergència i Unió, del nacionalismo moderado al secesionismo: cambio de posición de los partidos nacionalistas y sistema de gobierno multinivel”, Working Paper núm. 330. Institut de Ciències Polítiques i Socials Barcelona

Katz, Richard S. & Mair, Peter (1995): *Changing Models of Party Organization and Party Democracy. The Emergence of the Cartel Party* Politics, 1995, vol. 1 núm. 1 p. 5-31

Mannheim, Karl (1993): “El problema de las generaciones”, *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 62 abril–juny 1993 p. 193-242

⁷ Fins i tot es percep entre 2013 i 2014 un descens important de la intenció de vot a CiU entre els nascuts abans de 1940, el seu segment de suport principal.